

1.02 pregledni znanstveni članek

UDK 624.2/.8(497.4 Ljubljana-Tacen)
908(497.4 Ljubljana-Tacen)
prejeto: 18. 7. 2003

Jurij Šilc

dr. elektrotehnik, višji znanstveni sodelavec, Institut Jožef Stefan, Jamova cesta 39, SI-1000 Ljubljana

Rečni prehod struge Save pri Tacnu pod Šmarno goro

IZVLEČEK

Avtor predstavlja 800-letno zgodovino rečnega prehoda na reki Savi pod Šmarno goro. Okoli leta 1200 so zgradili gradiščani s Planine pri Sevnici na tem mestu brod, ki je bil ob koncu 13. stoletja prodan ljubljanski patricijki Marsi Porger in je kasneje prišel v last smledniških graščakov. Leta 1844 je baron Lazarini na tem mestu zgradil lesen most in za prečkanje reke pobiral nadležno mostnino. V jeseni 1907 je narasla reka delno porušila most. Okrajni cestni odbor je most odkupil in ob pomoči države in dežele na tem mestu postavil nov železni most. Ob 80-letnici cesarja Franca Jožefa I. je bil most slovesno izročen v uporabo. Svojemu namenu je služil nadaljnjih 70 let, dokler se ni 1978 umaknil sedanjemu železobetonskemu mostu.

KLJUČNE BESEDE

rečni prehod, brod, most, Sava, Tacen

SUMMARY

THE CROSSING OF THE SAVA RIVERBED AT TACEN UNDER ŠMARNA GORA

The author presents the 800-years history of the crossing of the river of Sava under Šmarna gora. Around the year 1200, the inhabitants of Planina near Sevnica built at that place a ferry, which was at the end of the 13th century sold to the Ljubljana patrician Marsa Porgar and later became the property of the lords of the Smlednik castle. In 1844 baron Lazarini built on the spot a wooden bridge and collected bridge toll for crossing the river. In autumn 1907, the risen river partly demolished the bridge. The district road committee bought off the bridge and with the help of the state and province built on the same place a new iron bridge. At the eightieth anniversary of the emperor Francis Joseph I., the bridge was opened for use. It served its purpose for nearly 70 years, until it was withdrawn in 1978 for the present ferroconcrete bridge.

KEY WORDS

River crossing, ferry, bridge, Sava, Tacen

Brod na Savi pri Tacnu (ok. 1200-1844)

Na prehodu pomladi v poletje leta 1283 sta se v neposredni bližini Tacna zgodila dva pomembna dogodka. 13. junija je bila v Vižmarjih (ze *Geiselmanndorf bei Laibach*)¹ spisana prva znana listina² na Kranjskem v nemškem jeziku (pred tem je bila v uporabi le latinščina). Že nekaj dni kasneje, na svetega Eberharda dan, 21. junija, pa je bila spisana na brodu pri Tacnu (*vrbar ze Tæzzen an der Sawe*) druga pomembna listina,³ v kateri sta prvič pisno omenjena tako vas Tacen kakor tudi brod na Savi.⁴ V obeh listinah sta bila v glavnih vlogah freisinški škof Emicho Wildgraf⁵ in kranjski gospos Majnhard Tirolski. Spisal ju je nek Viljem, nemara freisinški pisar.

Pri vižmarski listini je Majnhard zastopal svojega goriškega bratranca Alberta, ki je škofu namesto svojega ministeriala obljubil odpoved maščevanju. S tacensko listino pa je Majnhard od freisinškega škofa prejel nek fevd.

Oba gospoda sta se torej v pozni pomladi tega leta mudila pri Tacnu. Škof Emicho je bil tiste dni na svojem loškem gospostvu, grof Majnhard, ki je medtem 19. junija na Pustem gradu (Waldenbergu) pri Radovljici pečatil neko potrditev zastavitve fevda, pa je bil na poti v Ljubljano nemara na oddihu ob Savi. V tacenski listini je brod na Savi omenjen kot mesto izstavitve listine, kaj več o samem brodu in tukajšnjem prehodu reke Save pa izvemo v dobrih 16 let mlajšem zapisu.

25. julija 1299 je bila namreč v Ljubljani spisana listina,⁶ ki potrjuje, da je Oto Planinski prodal brod v Tacnu (*vrvar ze Tæzen*) skupaj s pripadajočo hubo za 32 mark oglejskih denaričev ljub-

ljanski meščanki⁷ Marsi in njenim dedičem. Preden se posvetimo sami listini, si pogledjmo, kdo je bil Oto Planinski in kako se je tacenski brod znašel v njegovih rokah.

Grad Planina pri Sevnici (*Montpreis* = gora slave)⁸ je bil eden petih glavnih fevdov krške škofije na nekdanji askvinski zemlji in ga je v zadnji četrtini 12. stoletja zgradil Ortolf iz Katscha, ki si je kmalu pridobil še Podsredo, drugi pomembni krški fevd, in tako postal najmočnejši posavsko-obsoleteljski krški vazal. V posesti je imel tudi fevde na Kranjskem, predvsem v okolici Smlednika. Ortolf je bil poročen z Geburgo Trušenjsko in je še za časa svojega življenja – umrl je po letu 1227 – zagotovil ženi in hčerki Heradi dedovanje podsredške posesti, medtem ko je edinemu mlademu sinu Ulriku namenil Planino. Herada se je poročila s Friderikom Ptujskim, Ulrik pa s sestrično nečakinjo Adelhajdo Ptujsko. Nakazoval se je prevzem planinske posesti po Ptujskih, a je Ulrik umrl 1241 brez potomcev in dedna pravica je pripadla sestri Heradi. Ta pa je imela le hčer Geburgo, ki se je 1244 poročila s Henrikom Svibenjskim, tako da so imeli Ptujski v lasti posavske-krške fevde le eno generacijo. Po Henrikovi smrti ok. 1282-85 je Planino in večino posesti na Smledniškem podedoval prvorojenec Henrik Planinski, Podsredo pa njegov mlajši brat Friderik Podsreški. Henrika Planinskega, ki se je poročil prenizko z neko Siguno in je umrl ok. 1302, je nasledil nam že znani sin Oto Planinski, ki je sredi devetdesetih let 13. stoletja postal nesporni vodja planinske veje.⁹ Tedaj je bil Oto že poročen z Geburgo iz zelo pomembne štajerske rodbine gospodov Liechtensteinov.

Kako sta prišla brod in vsaj ena kmetija v Tacnu v planinsko last na Smledniškem? Oto ob prodaji poudarja, da je bila to njihova lastnina že več kot sto let. Bila je del smledniške posesti, ki jo je dobil pra-praded Ortolf ob poroki z Geburgo Trušenjsko.¹⁰ Na trušenjski izvor dela kasnejšega šele v 14. stoletju izoblikovanega smledniškega gospostva kažeta tudi smledniška viteza iz začetka 13. stoletja Werian in njegov zet Rapo, ki nista bila ne spanheimska ne freisinška ministeriala. Werian se pojavlja tudi 1. oktobra 1216, ko je bila na trušenjskem gradu spisana listina,¹¹ s katero mu je

¹ Izvor krajevnega imena za Vižmarje je iskati v staro-visokonemškem osebnem imenu Gis(al)man, ki bi dalo krajevno ime Jižmarje oz. Vižmarje. Kelemina, Kozarje in Vižmarje, str. 392.

² *FRA II/31*, št. 374.

³ *FRA II/31*, št. 376; Kos, *Pismo, pisava, pisar*, str. 43.

⁴ Tacenski brod se torej pisno omenja že 1283. leta, medtem ko se dva "sosednja" broda, v Trbojah in v Črnučah, omenjata kasneje. Brod na Savi pri Trbojah (*vrvar ze Trespach gelegen an der Sawe*) je omenjen 23. septembra 1340, ko je Hans s Kunšperka prodal tretjino tega broda in hubo v urbarju Smlednik Frideriku Žovneškemu za 15 mark starih oglejskih denaričev (ARS AS 1063, sig. 4059; Kos, *Celjska knjiga listin*, str. 227-228). Brod, ki je med Ježico in Črnučami vodil čez Savo (*vrvar ze Zernutsch*), se omenja prvič šele 27. oktobra 1403. (ARS AS 1063, sig. 368; *GZL IX*, št. 48)

⁵ Škof Emicho (Emcho, Enicho) izvira iz družine Wildgrafov (Wildgraf je bil grof, ki je imel jurisdikcijo nad divjimi, nenaseljenimi in gozdnimi področji) iz Nahegaua (pokrajina Naheland). Leta 1283 je nasledil svojega predhodnika Fridrika iz Montalbana (in pred njim strica Konrada Wildgrafa) ter postal 29. freisinški škof. Na tem mestu je ostal do smrti 1311. Gatz-Brodkorb, *Die Bischöfe*, str. 193-194.

⁶ Originalni pergament. ARS, AS 1063, sig. 5778.

⁷ Prodaja posesti je bila na Kranjskem do okoli 1240 le pravica svobodnih gospodov in grofov. Prodajne listine, tudi z nižjim plemstvom in meščani kot kupci, so se pojavljale predvsem od 1260 dalje in so imele dokaj enostavno obliko, a pomembne konsekvualne, pertinenčne in garancijske formule, ki so zagotavljale kupcu neokrnjenost in zaščito pridobljenih pravic. Kos, *Pismo, pisava, pisar*, str. 26-27.

⁸ Kos, Doneski, str. 61-78; Wambrechtsamer-Kovačič, Planina, str. 65-80; Kos, *Med gradom in mestom*, str. 90.

⁹ Kos, *Blesk zlate krone*, str. 282-304.

¹⁰ Kos, *Blesk zlate krone*, str. 172-181.

¹¹ *GZL 5*, št. 261.

Ich Otte von Gumparts sighe und von ohme an der hantvest ally den di sey an fe
 hant hant od lottent das ich mich rechts nigens nitwar ze Tazoy das mich mich
 nit in recht augenscheffe an prache hat in nutzze und auch in d' gew in den hundert jar
 das han ich schawte umb zw und dreizich nach d' legeser ze recht ewig augenscheffe mit
 d' hute die ze dem selben nitwar gehort garffen von laybach des forgers wittenen von
 v' Erben und das vor gemantz nitwar mit stamp d' hute sel ich in schney nach des
 Landes reht Ob an wem mit legeser recht garffen von laybach forgers wittenen od
 v' Erben nit vor dem kmal gemantz nitwar ze Tazoy und auch von d' hute die
 ze dem nitwar gehort dan sey hant d' uf zo sighe ich Otte von Gumparts noch
 das ich das selbe nitwar ze Tazoy mit d' hute die d' zo gehort gelten sol umb zw
 und sechzich nach d' legeser garffen von laybach forgers wittenen und auch v' Erben
 und umb di zw und sechzich nach d' legeser han ich in drey purgeln gesetzet
 uf den fi der hant d' erste purgel ist Otte von Suchstain d' and' wiltich d'
 chroppe von vlednich d' dritte wiltich chroppe von von vlednich und paws
 in ab gut an den purgeln das schulen sey h' und hant uf mir und uf mi
 nes Erben und uf witemen gut und das d' hant hant hant hant hant hant hant
 stete sey und auch wem das sprachen nunge das dar an mich den wittenen ge
 faren hat dar umb han ich Otte von Gumparts sey d' wittenen mit minen han
 gotten insigel und han sey geben garffen von laybach forgers wittenen und v'
 Erben ze ammen ewigen und schneyen wittenen Das sine gewige d' h' wiltich
 d' pharr von wadiz wiltich d' chroppe von vlednich Helwich von schpenderich
 hant d' spayt francou Rudolf wime d' von laybach Buclib d' schreyb und
 and' ertre hat di da bey wittenen Das geschach ze laybach in d' stete da von chri
 stes geburd waren wittenen Tawent jar zwey hundert jar fuffenzig jar und
 da nach in dem fuffenzig jar an sand Jacobs tag.

Oto Planinski proda ljubljanski patricijki Marsi Porger brod na Savi pri Tacnu s pripadajočo hubo
(Ljubljana, 25. julij 1299). (ARS, AS 1063, sig. 5778)

Albert Marenberški¹² – Marenberški so bili veja Trušenjskih – ob soglasju njegovih sinov Bertolda in Ulšalka in vseh njihovih dedičev dovolil, da podeli kmetijo v Zbiljah (*Villach*) v blagor svoje in duše svoje soproge na oltar svete Marije v Gornjem Gradu. Trušenjski so se do posesti na Smledniškem dokopali verjetno že pred sredino 12. stoletja. Do tedaj so bili podrejeni grofu Bernardu Spainheimskemu, po njegovi smrti 1148 pa

so postali ministeriali štajerskega mejnega grofa Otokarja, nečaka in dediča grofa Bernarda. Takrat naj bi Trušenjski obdržali posest na Smledniškem, saj Otokar ni prevzel vse Bernardove posesti med Koroško in Savo.¹³

Ob koncu 13. stoletja je bil Oto Planinski pogosto na Smledniku in v Ljubljani, kjer je posloval z loškimi in ljubljanskimi meščani ter podeljeval fevde svojim vazalom.¹⁴ Med enim njegovih obis-

¹² Alberta so imeli Joseph von Zahn, Franc Schumi in Milko Kos za gradiščana na Šmarni gori. Zmota je razjasnil Pavle Blaznik. Blaznik, *Historična topografija*, str. 436.

¹³ Kos, *Blesk zlate krone*, str. 172-181.

¹⁴ Kos, *Blesk zlate krone*, str. 286.

kov v Ljubljani je nastala tudi že večkrat omenjena listina, ki se v prevodu glasi:

"Jaz, Oto Planinski izpričujem in naznanjam s to listino vsem, ki jo gledajo ali poslušajo, da sem svoj lastni brod pri Tacnu, ki mi ga je izročil moj oče v pravno veljavno premoženje – in ki ga je uporabljal in imel v oblasti naš rod več kot sto let – sedaj izročil za dvaintrideset mark oglejskih denaričev v pravno veljavno večno lastnino, in sicer skupaj s hubo, ki pripada k temu brodu, Marsi iz Ljubljane, Porgerjevi vdovi in njenim dedičem. Prodani brod, skupaj s hubo, bom štítil po deželnem pravu. Če pa bi kdorkoli z močnejšo pravico preganjal Marso in njene dediče z omenjenega broda v Tacnu, kakor tudi s hube, ki sodi k temu brodu, moram jaz, Oto Planinski plačati v denarju Marsi in njenim dedičem dvainšestdeset mark oglejskih denaričev, ki sem jih zastavil pri treh porokih. Prvi porok je Oto iz Sichersteina, drugi je Ulrik Chropf iz Smlednika, tretji pa je sin Ulrika Chropfa iz Smlednika. In kar bi poroki izgubili, naj se jim vrne, bodisi od mene, mojih dedičev, ali od njegovega premoženja. Da pa bi bila ta listina vedno veljavna in da ne bi mogel nihče oporekati, kar je v njej zapisano, sem jaz, Oto Planinski vse to pisanje podkrepil s svojim lastnoročnim pečatom in sem dal Marsi in njenim dedičem to v večno in vidno obliko listine. Priče tej listini so: gospod Ulrik – župnik iz Vodice, Ulrik Chropf iz Smlednika, Helwet Svibenjski, Hans "Spayser", Frankot, Rudolf, Verjand – meščan Ljubljane, pisar Rutlib in drugi častni ljudje, ki so bili zraven. To se je zgodilo v mestu Ljubljana, na dan sv. Jakoba, tisoč in dvesto in devetindvetdesetega leta po Kristusovem rojstvu."¹⁵

Nova lastnica tacenskega broda je tako postala ljubljanska patricijka Marsa Porger. Med prišleki, ki so se v 13. in do srede 14. stoletja začeli naseljevati v Ljubljano, so bili poleg koroških plemičev pogosti tudi furlanski trgovci in bankirji. Najuglednejši med njimi so bili Porgerji, katerih priimek (nem. *borgen* = posojati, *borgaere* = upnik) kaže na njihovo osnovno dejavnost.¹⁶ Po ohranjenih listinah¹⁷ sta bila prva Porgerja v Ljubljani brata Verjand in Nikolaj, ki se omenjata leta 1280. Verjetno pa so Porgerji v Ljubljani prebivali že pred tem letom, kajti Nikolaj je bil tedaj že vdovec po ženi Konstanci, ta pa je bila posestnica štirih njiv v ljubljanskem Gradišču, torej verjetno Ljubljančanka. Marsa je bila verjetno žena Ver-

janda Porgerja.¹⁸ Porgerjev rod je živel po moški liniji vsaj do leta 1383. Ukvarjali so se z zakupi carin, mitnin in uprave iz rok deželnega kneza, organiziranjem kovanja denarja ipd.¹⁹ Že v začetku 14. stoletja so prejeli tudi prave deželno-knežje fevde, tako sta leta 1330 npr. Jakob in Franc Porger dobila iz rok grofa Henrika Tirolskega tudi grad Goričane z gospodstvom vred.²⁰

Spregovorimo še nekaj besed o treh porokih. Prvi porok je bil Oto Sichersteinski,²¹ pripadnik stranske veje Kostanjeviških.²² V zvezi z izstaviteljem listine Otom Planinskim in porokom Otom Sichersteinskim je zanimivo omeniti naslednje: ko je nekaj let kasneje, po umoru češkega kralja Vencelja Přemysla (4. avgusta 1306), med Habsburžani in koroškimi vojvodami izbruhnila vojna za češko dediščino, sta si stala nasproti. Oto Sichersteinski je bil – skupaj z Ofom Kostanjeviškim, brati Čreteškimi in Majnclinom Turjaško-Hmeljniškim – v vrstah koroškega vojvode, medtem ko je bil Oto Planinski v krogu Svibenjskih (Rudolfa, Viljema in Huga) med pristaši oglejskega patriarha Otobona v protikoroškem taboru.²³ O preostalih dveh porokih, Ulriku Chropfu in njegovem istoimenskem sinu, lahko prvič beremo v listini,²⁴ ki jo je 7. decembra 1297 v Smledniku podpisal Oto Planinski. Takrat je predal že omenjenemu freisinškemu škofu Emichu hčerko svojega smledniškega gradiščana Ulrika Chropfa, poročeno s freisinškim ministerialom Wintherjem s Puštala. Tu sta pričala tudi oče Ulrik Chropf in istoimenski sin oziroma brat.²⁵ Oba sta bila priči tudi 9. maja 1299, ko je Oto podelil hubo v Šenčurju loškemu meščanu Petru Silbersachu.²⁶

Med pričami tacenske listine je na prvem mestu omenjen vodiški župnik Ulrik, saj sta bila tako Smlednik kakor tudi Tacen takrat še (oziroma ponovno) v vodiški župniji.²⁷ Sledita mu že ome-

¹⁸ Kos, O izvoru, str. 7-31.

¹⁹ Žontar, Banke in bankirji, str. 26.

²⁰ Kos, *Med gradom in mestom*, str. 190.

²¹ Grad Sicherstein, ki se v tej listini prvič pisno omenja, je stal ob Apneniku na vzpetini Gradec nad samostanom Pleterje, a lokacija ni preverjena. Pirkovič, K topografiji, str. 180. – Stopar, *Grajske stavbe*, str. 237-238.

²² Kos, *Med gradom in mestom*, str. 36.

²³ Kos, *Blesk zlate krone*, str. 255-260.

²⁴ *FRA II/31*, št. 422.

²⁵ Kos, *Blesk zlate krone*, str. 286.

²⁶ ARS, AS 1063, sig. 5244; *MHDC 6*, št. 437.

²⁷ Okoli leta 1118 je bil sklenjen dogovor med oglejskim patriarhom Udalrikom I., škofom ordinarijem vodiške župnije, na eni in Eberhardom ter Bertoldom, prednikom rodu ministerialov iz Smlednika, na drugi strani. Šlo je za podelitev trajne pravice *baptismi ac sepulture* in z njo združenih dohodkov od krstov in pogrebov lastniškim kapelam in cerkvicam smledniških vitezov. Eberhard in Bertold sta izročila kot odškodnino za s tem povzročeno zmanjšanje rednih dohodkov vodiškega župnika Gotskalka (oz. oglejske Cerkve) določene nepremičnine in osebe. Kos-Žontar, Neznana listina, str. 236-243. Vendar se je takrat v resnici osamosvojila le šmarska župnija, medtem ko se je smled-

¹⁵ Listino je 1865 transkribiral M. Pangerl (StLA, AUR, sig. 1591). Regesta je bila objavljena v *GZL I*, št. 10 in celotna transkripcija v *GZL II*, št. 1 ter v *MHDC 6*, št. 347.

¹⁶ Priimek ima splošen pomen in ga nimajo le ljubljanski Porgerji, pojavlja se npr. tudi v Innichenu na Tirolskem v letih 1261 (*FRA II/31*, št. 218.), 1307 (*FRA II/35*, št. 42.) in 1339 (*FRA II/35*, št. 271.).

¹⁷ *GZL I*, št. 4.

njeni Ulrik Chropf ter Helwet, očitno nižji vitez s Svibna, ki pa ni bil v sorodu s Svibenjskimi oziroma Planinskimi, a se je v tej listini imenoval po gradu Svibno. Med pričami je bil tudi Frankot, furlanski priseljenc, ljubljanski sodnik med leti 1295 in 1307, ki se je tudi ukvarjal s podobnimi dejavnostmi kot omenjeni Porgerji.²⁸ Frankotovi ženi je bilo ime Marjeta, sinova pa sta bila Lenart in Verjand.²⁹ Slednji je morda tudi zadnji v seznamu prič te listine. Listino je spisal ljubljanski poklicni pisar Rutlib, ki je v letih med približno 1290 in 1310 pisal listine za plemiče in meščane, ne pa za cerkvene ustanove. Pisarsko je bil dobro podkovan in prepoznaven po daljših poševnih zaključnih potezah na koncu besed.³⁰

Kasneje, leta 1569, je postal brod državna last in je bil podrejen davčnemu uradu v Ljubljani. Plačila za prevoz so se stekala v državno blagajno.³¹ Vendar so si nekateri pridobili posebne ugodnosti, tako npr. smledniški graščak Janez Jožef baron Egkh, ki mu je nadvojvoda Karel 11. decembra 1569 dovolil brezplačen prevoz žita, ki ga je prodajal v Ljubljani.³²

Rečni prehod je ležal na pomembni poti med Ljubljano in Koroško. Kdaj je nastala prva cesta od tacenskega broda v kokriško dolino in po njej naprej na Koroško, je težko določiti. Najbrž so imeli tu svojo pot že Rimljani.³³ Znano je, da so že leta 1541 poslanci kranjske dežele predložili kralju Ferdinandu prošnjo, naj ukaže zgraditi cesto skozi Kokro. Nekatero kasnejšo dogodke v zvezi s to cesto je mogoče zaslediti v arhivu smledniškega gospostva. Leta 1721 so stanovi naložili popravilo ceste od broda pri Tacnu do Voklega Francišku Benediktu Dinzlu, a se tega dela ni mogel lotiti, ker je bil tedaj izvoljen za poslanca deželnih stanov. Zato so stanovi izročili to delo s patentom z dne 6. avgusta 1721 Janezu Adamu baronu Flödnigu. Tlako pri tem delu naj bi opravili predvsem podložniki iz smledniške, šmarske in vodiške župnije ter podložniki komende sv. Petra. Baron Flödnig se je že hotel lotiti dela in je že prosil stanove naj mu pošljejo posebnega sla, da napove tlako, in pomočnika, ki bo tlako nadziral in vodil v odsotnosti barona. Zahteval je tudi osem krampov, dvanajst lopat, deset motik, dvojce velikih kladiv in 100 goldinarjev za nujne potrebščine. A dela tudi baron Flödnig ni začel, kajti deželni stanovi so mu

28. avgusta 1721 z odlokom zapovedali, naj konča s pripravami in naj tlačane, ki so bili namenjeni za popravilo te ceste, nemudoma pošlje h glavni cesti, ki je bolj potrebna popravila.³⁴

Huba, ki je bila leta 1299 skupaj z brodom prodana Marsi Porger, je verjetno ob ustanovitvi leta 1461, vsekakor pa pred letom 1499, pripadla ljubljanskemu stolnemu kapitlju.³⁵ S takrat opustelo hubo³⁶ je upravljal Martin Janežič. Bremenila ga je s pravnimi dajatvami v znesku enega funta denaričev in 20 soldov, s pravdo sv. Jurija v znesku 40 soldov,³⁷ z vprežno tlako, ki je bila odkupljena v znesku 55 soldov, nadalje z enim mesom ovsu, sedmimi kokošmi in 25 jajci. Janežiče nato sledimo skoraj poldrugo stoletje.³⁸ Okoli 1535 je bil na hubi (morda Martinov sin) Primož,³⁹ ki je bil 1542 že pokojni, saj je takrat z njo upravljal njegova vdova.⁴⁰ V letih 1581-1620 zasledimo tu Štefana⁴¹ (morda očeta in istoimenskega sina) in kot zadnjega Janežiča leta 1626 še Primoža.⁴² V zadnji četrtini 17. stoletja (okoli 1677) je prišlo do delitve posesti – nastali sta dve polovični hubi,⁴³ ki sta ju zasedala Adam Rajovec in Janez Pohleven. Slednjega je ob koncu 17. stoletja za krajši čas nasledil Primož Rajovec.⁴⁴ Leta 1703 je sedel na polovično hubo Primoža Rajovca nov gospodar, Jurij Košir iz Ježice, ki je bil poročen s hčerko Adama Rajovca ter je okoli 1728,⁴⁵ ko je prevzel še tastove pol hube, kmetijo ponovno združil.⁴⁶ V začetku tridesetih let 18. stoletja⁴⁷ ga je nasledil sin Tomaž in okoli 1745 še vnuk Jakob. Z njim se je tudi končalo obdobje Ko-

³⁴ Levec, Cesta od Šmarjine Gore v Kokro, str. 138-143.

³⁵ Tako kaže najstarejši kapiteljski urbar, ki žal ni ohranjen v celoti. NŠAL, KAL, Knjige, šte. 1, str. 246. Koblar, Stari urbar, str. 141-144; Bizjak, Posest župnije Svibno, str. 1-12; Žnidaršič Golec, Duhovniki, str. 89-95.

³⁶ Morda je bila ta kmetija opustošena leta 1492, ko so Turki plenili in požigali v neposredni okolici, posebej hudo je bilo v Šentvidu nad Ljubljano.

³⁷ V popisu obveznosti prve kmetije v tem urbarju stoji na dotičnem mestu "*sannndt Jörgenn frischling*", kar je pomenilo del pravde, t. i. pravdo sv. Jurija, ki so jo podložniki oddajali spomladi ob sv. Juriju (24. aprila) in je predstavljala nadomestilo za prvotno naturalno dajatev – ovco z jagnjem ali prašička. Glavnina denarne in naturalne pravde se je na tej hubi, kot tudi pri ostalih kapiteljskih hubah v sklopu vodiškega župnijskega gospostva, oddajala jeseni, verjetno ob sv. Mihaelu, čeprav to ni posebej navedeno. NŠAL, KAL, Knjige, šte. 1, str. 246.

³⁸ Šilc, Urbarji, str. 11-21.

³⁹ Listič velikosti 16 x 22 cm je sedaj vstavljen v mlajši urbar iz 1581. NŠAL, KAL, Knjige, šte. 2.

⁴⁰ NŠAL, KAL, Knjige, šte. 29.

⁴¹ NŠAL, KAL, Knjige, šte. 2, 6.

⁴² V urbarju gospostva Smlednik za leto 1626 zasledimo, da je zasedal to kapiteljsko hubo v Tacnu Primož Janežič. ARS AS, 777, Knjige, šte. 12.

⁴³ NŠAL, KAL, Knjige, šte. 12.

⁴⁴ NŠAL, KAL, Knjige, šte. 22, 24.

⁴⁵ NŠAL, KAL, Knjige, šte. 35, 37.

⁴⁶ Hišno ime kmetije in kasneje tudi gostilne "Pri Koširju" se je ohranilo vse do danes.

⁴⁷ NŠAL, KAL, Knjige, šte. 40, 41.

niška osamosvojila le začasno kot plemiška ustanova (omembi župnika Henrika leta 1228 in Hermana leta 1251). V popisu papeških kolekt za oglejski patriarhat leta 1296 se omenjata kot plebs le Vodice in Šmartno pod Šmarno goro. Höfler, Gradivo, str. 83.

²⁸ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 68.

²⁹ Kos, O izvoru, str. 29 (rodovnik).

³⁰ Kos, *Pismo, pisava, pisar*, str. 205.

³¹ Novak, *Šmarna gora*, str. 11.

³² Levec, *Schloss und Herrschaft Flödnig*, str. 136.

³³ Levec, Cesta od Šmarne Gore v Kokro, str. 68.

Tacenski brod na Florjančičevi horografski karti vojvodine Kranjske iz 1744.
(*Floriantischsch, Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica*)

širjev na tej kmetiji. Kdaj je na tej pomembni prometni točki nastala gostilna, ni mogoče natančno ugotoviti, morda ob koncu 18. ali v začetku 19. stoletja.⁴⁸ Kot zanimivost omenimo, da se je 1852, ko je bila kmetija in gostilna v rokah Jožefa Malenška, tu rodila tudi Franja Malenšek.⁴⁹

Brod, ki sta ga sestavljala dva široka plitka čolna, povezana z nosilno ploščadjo, so preko reke vozili brodarji. Brodniško službo so opravljali kajžarji z obeh strani reke. Nekdaj sta se zaselka na obeh bregovih rečnega prehoda imenovala Brod; šele ob koncu 19. stoletja se je naselje na levem bregu tesneje povežalo s starim vaškim jedrom (predvsem po izgradnji nove ceste med mostom in

cerkvijo sv. Jurija) in postalo neločljiv del Tacna. Povrnimo se k brodarjem, o katerih so sicer pisni viri zelo skopi. V prvi polovici 18. stoletja sta bila brodarja Luka Kovač iz Broda in Jurij Čizman iz Tacna.⁵⁰ Slednjega je kasneje (okoli 1750) nasledil Gašper Košir, najmlajši sin že omenjenega kmeta Jurija Koširja.

Zapis iz leta 1682 govori, da je moral vodiški župnik dajati tacenskim brodarjem po en star žita na leto, ob žegnanju in za god sv. Marjete pa jedačo in vsakemu po polič vina. V začetku 19. stoletja (1804-1809) pa najdemo zapisano, da je moral dajati župnik brodnikom ob spravilu bere obed (govejo juho s kašo, goveje meso, 3 funte zelja, za 12 soldov soržičnega kruha in 3 bokale vina) ter po dva mernika rži in prosa.⁵¹

Za prevoz ljudi, živine in voz se je plačevala brodnina; nekatere bližnje soseke pa so v ta namen smledniški graščini dajale vsakoletno béro v žitu ali denarju. Sredi 18. stoletja so v Tacnu kmetje dajali letno po en mernik ajde, kajžarji pa so plačevali 5 krajcarjev in 2 denariča kranjske veljave.⁵² V Gameljnah pa je kmet letno plačeval za brodnino 34 krajcarjev kranjske veljave.⁵³

⁴⁸ Terezijanski kataster pri tej kmetiji ne navaja, da bi se lastnik ukvarjal tudi z gostinstvom, kot je to navedeno npr. za smledniškega podložnika, kmeta Jurija Skoka na nasprotnem bregu Save, kjer je bil takrat vinotoč. ARS, AS 174, šk. 183, str. 386.

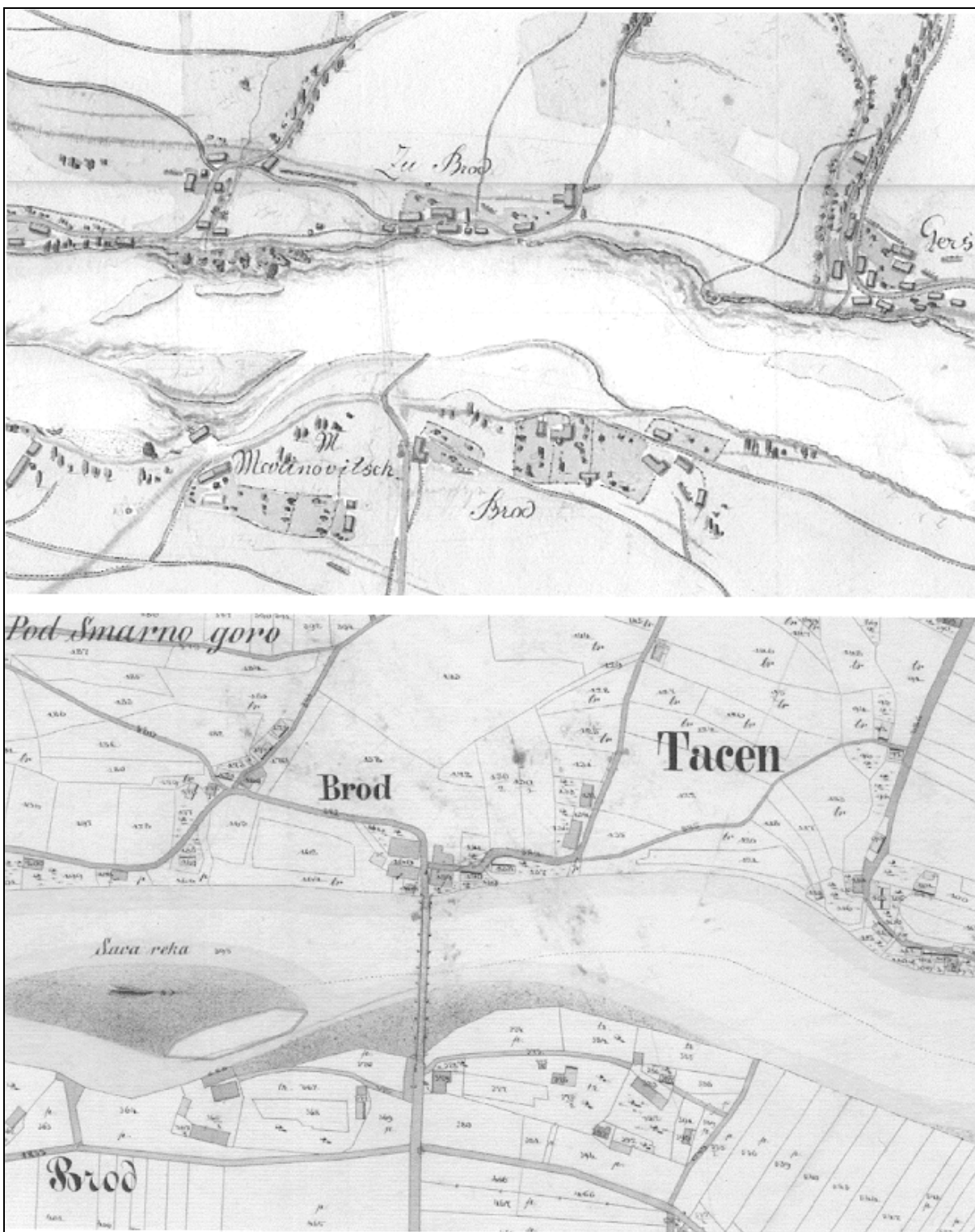
⁴⁹ Iz njenega mladostnega življenja velja omeniti 28. junij 1868, ko se je kot 16 letno dekle ob pozdravu Južnega Sokola v Tacnu prvič srečala s pesnikom in pisateljem Franom Levstikom, borcem za Zedinjeno Slovenijo. Pomembno je bilo tudi njeno sodelovanje na vižmarskem taboru 17. maja 1869, kjer je pozdravila udeležence s slavnostnim govorom, ki ji ga je sestavil Fran Levstik. Tabor ju je še bolj zblížal in Levstik se je ob številnih obiskih pri Koširju vse bolj čustveno navezoval na mlado in lepo Franjo. Njuno znanstvo je trajalo vse do februarja 1872 in pesnik ji je posvetil tudi svoje najlepše ljubezenske pesmi.

⁵⁰ ARS, AS 174, šk. 183.

⁵¹ Novak, *Šmarna gora*, str. 11.

⁵² ARS, AS 174, šk. 160, šk. 183, šk. 194.

⁵³ ARS, AS 174, šk. 194.

Rečni prehod pri Tacnu na mapnem načrtu porečja Save iz leta 1807 (zgoraj) (Franc Žerovec, ARS, AS 1068) in na katastrski mapi iz 1868 (spodaj). (ARS, AS 176/L290, AS 176/L323)

Za šmarnogorske romarje pa tudi za romarje k sv. Luciji na Skaručno, ki so prihajali od ljubljanske strani, je bil brod edini prehod preko Save.

Prečkanje skoraj 100 m široke rečne struge je bilo nevarno, saj podatki za Marijin most iz leta 1844 pravijo, da je bilo "prepeljavanje na poprejšnim

brodu [je bilo] zamudljivo in tudi nevarno večkrat".⁵⁴ Zgodilo pa se je tudi, da je bilo prečkanje Save kaj lahko tudi usodno: "Dne 28. aprila l. 1755 je bila pokopana šele 21 let stara žena Jera Božič iz Dobrove. Omenjena mlada žena je bila šla 4. nedeljo po Veliki noči k sv. Luciji na Skaručino⁵⁵ na božjo pot. V onem času pod Šmarno Goro še ni bilo mostu. Domu se vračaje stopi z mnogimi drugimi v čoln, da bi se pripeljala čez Savo. Že je došel čoln do obrežja, kar se zgodi velika nesreča. Pod veliko težo se čoln prevrne, nesrečna Jera Božič utone v Savi s svojo sestro in še štirimi drugimi ženskimi iz dobrowske fare; iz družih farâ se je potopilo 32 oseb. Njen mož se je rešil, vendar pa, kakor mnogo družih v valovih pustil suktnjo in klobuk."⁵⁶

Zamudno, nevarno in ob visoki vodi celo nemogoče prečkanje reke je spodbudilo smledniškega barona Lazarinija, ki je skrbel za ta rečni prehod, da zgradi na tem mestu most.

Marijin most (1844-1907)

Z odlokom številka 39141 z dne 24. decembra 1840 je c.-kr. dvorna pisarna dovolila smledniškemu graščaku baronu Francu Feliksuz Lazariniju, da preko Save naredi most. Ob tem je določila tudi tarifo za prečkanje mostu: od vprežene ali nevprežene velike živine po 6 krajcarjev, od male živine po 1 krajcar in od posameznika, ki gre peš čez most, tudi po 1 krajcar.⁵⁷

Predračun mostu je bil izdelan 20. marca 1840 in je znašal:⁵⁸

Zidarski material	628 gld	12 kr	
Tesarski material	5.436 gld	40 kr	
Skupaj material	<u>6.064 gld</u>	<u>52 kr</u>	
Zidarska dela	1.082 gld	36 kr	2 d
Kamnoseška dela	279 gld		
Tesarska dela	3.904 gld	8 kr	
Kovaška dela	1.440 gld		
Pleskarska dela	822 gld	36 kr	
Skupaj delo	<u>7.528 gld</u>	<u>20 kr</u>	<u>2 d</u>
Rekonstrukcija ceste	207 gld	47 kr	
Skupni znesek predračuna	<u>13.800 gld</u>	<u>59 kr</u>	<u>2 d</u>

Leseni most na okrajni cesti med Ljubljano in Smlednikom je bil zgrajen leta 1844 in je dobil ime Marijin most. Ilirski list je v rubriki Iz domovine v četrtek 2. januarja 1845 priobčil o tem naslednji sestavek z naslovom Odprtje Marijinega mostu čez

strugo Save pri Tacnu pod Šmarno goro:

"3. decembra 1844 so v Tacnu, naselju na levem bregu Save pod pogosto obiskovanim romarskim krajem Šmarno goro, priredili slovesnost, ki je bila nasledek dolgoletnih želja prebivalcev tega in sosednjih okrožij Gorenjske, kakor nič manj tudi sestrske dežele Koroške onkraj visoke gorske verige.

Ker je odpiranje novih in izboljševanje že obstajajočih povezovalnih poti in rečnih prehodov še zlasti v zadnjem času stalna skrb za splošno blaginjo nadvse zavzete visoke državne uprave in tudi več zasebnikov, je lastnik graščine Smlednik gospod Franc Ksaver baron pl. Lazarini sprejel sklep, da na kraju, kjer je omenjena graščina že stoletja izključno s svojim pravno posedovanim brodom oskrbovala prehod čez Savo, postavi lesen obokan most, zaradi česar je v prid uresničevanja tega cilja pri visokih in višjih oblasteh zaprosil za potrebno gradbeno dovoljenje, čemur so slednje ob pravšnji oceni prednosti, ki naj bi jih bili deležni prebivalci dežele Kranjske kakor tudi sosednje Koroške, brez pridržkov ugodile, nakar je omenjeni posestnik izvedbo gradbenih del predal v tej obrti večkrat preskušnemu ljubljanskemu tesarskemu mojstru gospodu Janezu Koširju, ki se je 28. maja tekočega leta z vnemo lotil dela in ga kljub težavam, ki so jih v letošnjem letu povzročale nenavadno pogoste povodnji, v času šestih mesecev končal do te mere, da je bil most 3. decembra odprt za splošno rabo, izdelan tako, da je bil deležen nedeljene pohvale tako navzočih izvedencev v stroki kakor tudi laikov. Most na strugi Save pod Šmarno goro v okraju Smlednik, na okrožni cesti, ki iz Ljubljane prek Smlednika vodi na Gorenjsko in v dolino Kokre, meri v dolžino 73 sežnjev in 2½ čevlja, ima 11 trdno vpetih lokov iz hrastovine, katerih notranja razpeta znaša 6 sežnjev: narejen je iz 2 solidno zgrajenih in pozidanih mostišč in opornih zidov, izdelanih iz klesancev, nadalje iz previsja, konstruiranega iz obesnih elementov in razpor, in ima 3 sežnje široko vozišče, katerega višina za 3½ sežnje presega najnižji vodostaj.

Ker so mostni piloti opremljeni s težkimi železnimi čevlji in so 10 do 13 čevljev globoko zabiti skozi trdni konglomerat rečne struge, zagotavlja ta most popolno varnost za vsakršno težko vprego in je ob elementarnih nesrečah in poplavih jamstvo za stalno odprtost prometnih zvez.

Na dan, ki ga omenjamo na začetku in ki je bil namenjen slavnostni posvetitvi in odprtju zadevnega mostu, se je na levem bregu Save že zgodaj zjutraj zbralo veliko prebivalcev iz sosednjih zasolkov, med katerimi so se znašli tudi gostje, ki jih je povabil lastnik graščine Smlednik, in druga gospoda, vsi pa so med grmenjem možnarjev, ki so – s Šmarne gore in z desnega brega Save – označili začetek slovesne posvetitve, spoštljivo pričakali gospoda gubernijskega svetnika in ljubljanskega

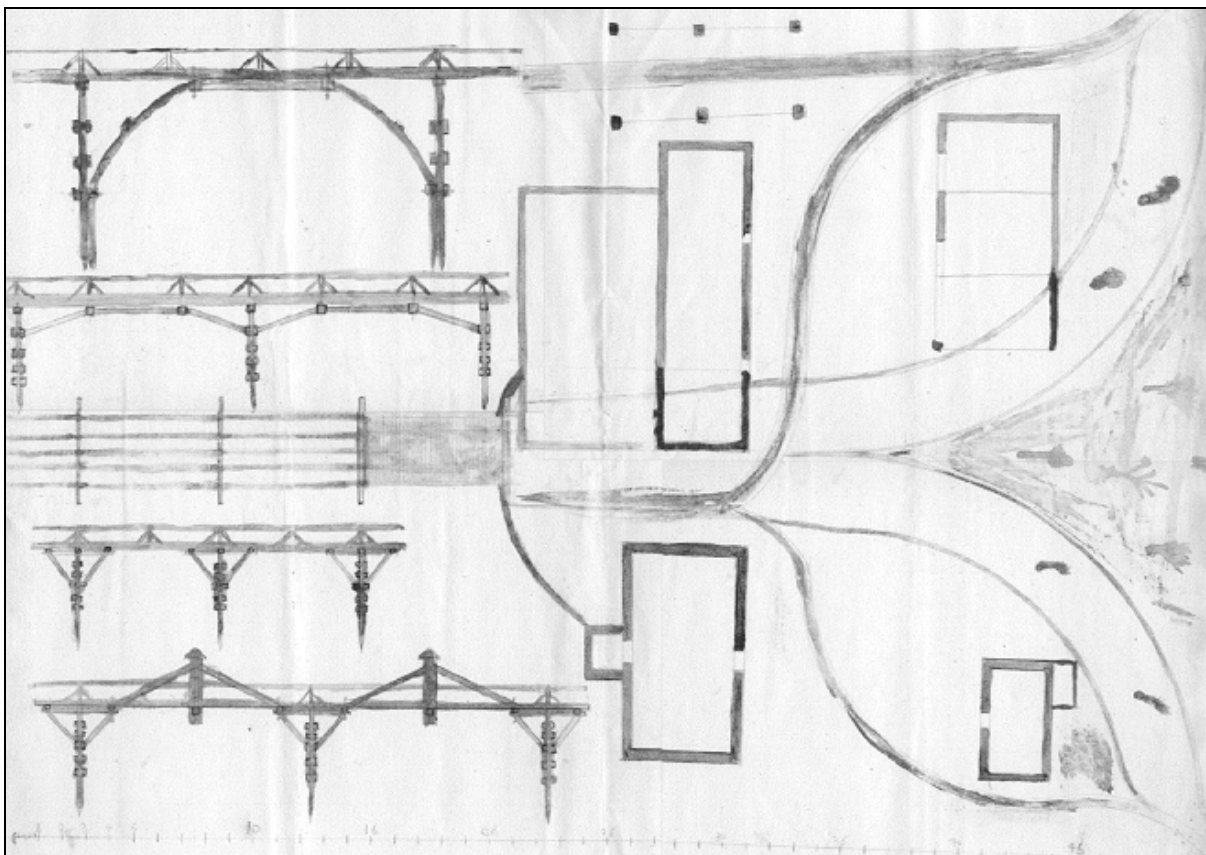
⁵⁴ Arko, Šmarna gora, str. 77.

⁵⁵ Pri cerkvi sv. Lucije (zgrajeni v letih 1662-67 in prezidani v letih 1744-55) so takrat praznovali žegnanje na 4. ponedeljek po veliki noči. Valvasor, *Die Ehre*, Knjiga VIII., str. 826.

⁵⁶ Lesjak, *Zgodovina dobrowske fare*, str. 16-17.

⁵⁷ — : *Móst pod Šmarno Goro*, str. 76.

⁵⁸ ARS, AS 777, Spisi, fasc. 43.

Načrt "Marijinega mostu" barona Lazarinija iz okoli 1840. (ARS, AS 777, Spisi, fasc. 43)

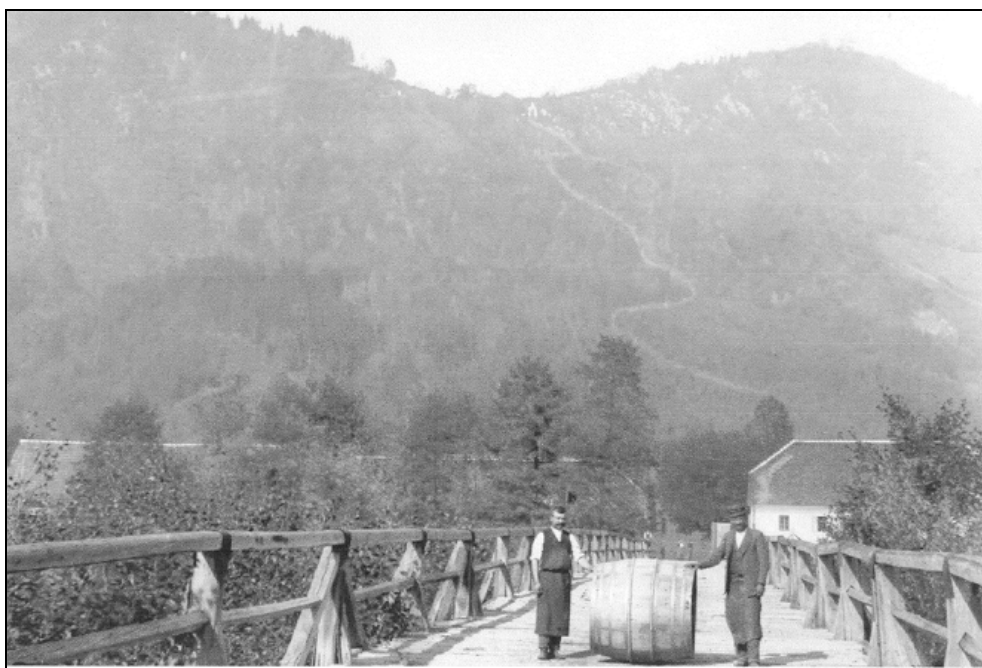
okrožnega glavarja Ludvika barona pl. Mac-Nevena. Lastnik graščine gospod Franc Ksaver baron pl. Lazarini se je na slovesen način, ki se je ujema z veselimi dogodki, najtopleje zahvalil visokim in najvišjim oblastem za dodeljeno mu gradbeno dovoljenje, hvalevrednemu c.-kr. ljubljanskemu okrožnemu uradu za ustrezljivo podporo, adjunktju c.-kr. deželne gradbene direkcije gospodu Benediktu Müllerju za izvedbo zadevnega gradbenega načrta, gradbenemu podjetniku gospodu Ivanu Koširju za zahtevno in uspešno izvedbo gradnje mostu, predstojnikom in občinam okrožij v okolici Ljubljane in Smlednika, okrožij, ki jih je povezal dotični most, za dejavno gradnjo povezovalne ceste in izvedbo mostišč ter zaprosil predstojnika obeh župnij, ki ju most najtesneje povezuje – Sv. Vida pri Ljubljani in Sv. Martina pod Šmarno goro – skupaj z drugo številno duhovščino na slovesnosti, da na podlagi dovoljenja, ki ga je izdala njegova knezoškofovska milost gospod ljubljanski nadškof, po krščanski in katoliški navadi posvetijo na desnem mostišču novo sezidano, čaščenju svete Device Marije namenjeno kapelo, podobno tisti na Šmarni gori, v katere čast naj novi most nosi ime "Marijin most", in da hkrati z njo posvetijo tudi sam most. Na koncu govora je lastnik graščine baron pl. Lazarini izrekel zdravico

v blagor njihovih blagorodij in presvetle cesarske hiše, potem najvišjih in visokih oblasti in zbrana množica se je nanjo veselo odzvala. Potem je župnik iz Sv. Vida gospod Blaž Potočnik opravil blagoslov z vodo in soljo, po poprejšnjih molitvah posvetil kapelo Božje matere, potem pa je gospod gubernijski svetnik in okrožni glavar med grmenjem možnarjev prerezal slavnostni trak in most odprl, številna pomožna duhovščina pa je v slavnostnem sprevodu opravila blagoslov mostu v vsej njegovi dolžini. Ko je bil blagoslov pri kraju, se je navzoča gospoda v svojih vozovih odpeljala čez most.

Vesel praznični obed, ki ga je pripravil graščinski gospod baron pl. Lazarini, je sklenil slovesnost, ki bo zaselku Tacen in vsej okolici ostala v hvaležnem spominu.⁵⁹

Na levem bregu ob mostu je bila postavljena tudi majhna hiša (hišna številka Tacen 58), v kateri so živeli mostninarji. Prvi mostninar je bil v letih 1844-1846 Jakob Grajzer. Sledili so mu: Martin Herman in njegov istoimenski sin (1846-1857), Jožef Kovačič (1857-1872), Martin Baloh (1872-1877), Janez Božič in žena Marjana, r. Pogačnik (1877-1907).

⁵⁹ —, Eröffnung der Marienbrücke, str. 1-2.

*Tacenska sodarja na "Marijinem mostu" ob prehodu iz 19. v 20. stoletje.
(Šilc-Medved, Tacenski sodarji, naslovnica)*

Ko je bilo leta 1848 odpravljeno fevdalno razmerje, so se začeli nekateri ljudje upirati tudi plačevanju mostnine. Napadli in ranili so baronovega mostninarja, pometali nekaj mostnic v Savo in grozili z napadom na smledniško graščino. Tako so prisilili grajsko gospodo, da je prosila v Ljubljano za vojaško pomoč, ki je takoj prišla in ostala v Smledniku do 3. aprila.⁶⁰

Poziv, da naj ljudstvo vendarle plačuje odmerjeno mostnino, so 3. maja 1848 objavile tudi Kmetijske in rokodelske novice:

"Marsikteri je dandanašnji jél misliti, de vse dozdanje zavéze jenjujejo, in tako se tudi sliši, de ljudjé mostovine na mostu pod Šmarno Goro radi ne odrajtujejo. – Vse krive misli moramo zdaj zatirati, ako se hočemo vrédne storiti dobrót noviga vladanja, in zató vam povémo, zakaj de je zado-bila Smledniška grajšina pravico, na iménovanim móstu mostovino pobirati.

Kar ljudjé pomnijo, je bila v tém kraji, kjer zdaj most stojí, ladja pripravljena, po kateri so se ljudjé, živina in vprége (vozovi) čez Savo prepeljevali, zató se še zdaj ta kraj imenuje "na brodu." Smledniška grajšina je letó ladjo oskerbovála in popravljévála, zató je pa tudi pravico imela, brodnino pobirati in ta pravica je bila toko ugotovljena, kakor druge grajšinske pravice. Ali kako je bilo nerodno in tudi nevárn, poséбно ob času povodni, na ladji se prepeljevati, vsak dobro vé, kateri je skušal; zraven téga je bilo pa za brodnino potreba tolikajn več plače-

vati, kolikor so bili brodniki bolj nesramni.

Gospod baron Lazarini, vlastnik Smledniške grajšine, za vse občo koristne napráve vnéti gospod in verli domorodec, so za polajšanje popotnikov in za odvernjenje nevarnosti, v létu 1844 čez Savo móst naredili, kteriga je še vsak odkritoserčno pohvalil. De naprava in popravljanje tako vélikega mostú več potroškov potrebuje, kakor naprava in popravljanje ene ladje, vsak sam dobro vé, in vender se ni za mostovino več plačila tirjalo, kakor za poprejšnjo brodnino ...

Kako more tedaj kdo misliti, de bi bila zdaj mostovina odjénjala? Kdo bo most popravjal, če ne bo védnih prihodikov? Ne motíte se – in odrajtujte redovoljni opravke, ki le vam v prid prihajajo."⁶¹

Vendar se nadležne mostnine niso znebili vse do leta 1907, ko je vmes posegla narava. V četrtek 17. oktobra 1907 se je namreč nad osrednjo in zahodno Slovenijo razbesnelo silno neurje s številnimi udari strele in močnimi nalivi. Popoldne je divjala silna nevihta v okolici Šmarne gore in v noči na petek je narasla Sava odnesla kakih 30 m tacenskega mostu. Alojzij Tršan, župan občine Šmartno pod Šmarno goro, je dal most zaradi nevarnosti zrušitve takoj zapreti. Časopis Slovenec je o tem poročal tako v petkovi kakor tudi v sobotni izdaji:

"Včeraj popoldne je bilo, kakor bi se utrgal oblak. Vode so silno narasle. Ob 4. uri popoldne je

⁶⁰ Levec, Nemiri v Smledniku, str. 47-48.

⁶¹ — : Móst pod Šmarno Goro, str. 76.

Sava pri Tacnu tako narasla, da se je bilo bati najhujšega. Župan g. Teršan je odredil, da se most zapre. Ta odredba je srečno preprečila vsako nesrečo, kajti ob pol 6. uri zvečer je narasla Sava podrla most ter je del mostu vzela s seboj. Most bil je last barona Lazarinija, ki je pobiral za most mostnino. Sedaj bo treba graditi nov most. Čas bi že bil, da se mostnina odpravi.

Od druge strani se nam poroča: Danes ponoči ob pol 3. uri je Sava odnesla baron Lazarinijev most na Brodu-Tacen. Odnesele je most okoli 30 metrov nad glavno strugo Save. Promet na okrajni cesti Šmartno – Tacen – Vižmarje – Št. Vid je pretrgan. Okrajni cestni odbor se je že več let trudil ta most odkupiti od g. barona Lazarinija, žal, da se vsled gotovih ovir to ni moglo doseči. Velika potreba je, da se gotovi faktorji poprimejo dela, da ta most prevzame deželna. Deželne in državne poslance prosimo tu pomoči. Okoličani vam bomo za to zelo hvaležni.⁶²

"Končano je! Nепrestani nalivi, osobito v noči od 17. do 18. t. m. zadali so mu smrtni udarec. Dva polja ali koloni v sredi Save je odnesla velikanska voda. Včeraj zjutraj morala je vsa množica delavstva, mlekarice itd., ki je hotela čez most v Ljubljano, preko Šmartna na Čeruški most. Sedaj je čas, da poklicani činitelji store potrebne korake, da se v 20. stoletju ne bo več pobirala sovražna mostarina. Dovolj je bilo jeze in besedi, govore naj dejanja!"⁶³

Takrat se je okrajni cestni odbor tudi odločil, da stari most za 12.000 kron odkupi od smledniškega barona Henrika Lazarinija in odpravi nadležno mostnino, ki je takrat znašala 8 vinarjev od osebe in 20 vinarjev od živine. Začasno so ponovno zgradili brod, ki je prevažal ljudi in blago. Morda je na odločitev okrajnega cestnega odbora vplivala tudi pobuda "civilne družbe", objavljena teden po nesreči, v četrtek 24. oktobra 1907: "Pozor poslanci! Dobili smo naslednji dopis: Najtopleje se zahvaljujemo dr. Šušteršiču za korake, katere je storil glede mostu v Tacnu. Prosimo, da se še nadalje potruditi, da se to staroveško breme odpravi. To je nečuvstvo, kar se godi z nami ubogimi prebivalci od strani barona Lazzarinija poleg njegovega mostu. Baron Lazzarini se ne briga nič za promet preko Save. Od tukajšnjih ribičev si je izposodil čoln, kateri komaj v mirni vodi zadostuje za tri osebe, v taki deroči vodi, kakor je sedaj, pa niti tri osebe niso življenja varne. Naklada se pa notri toliko oseb, da se čoln potaplja! Taka vožnja bi se sploh oblastveno morala prepovedati. Zato prosimo merodajne faktorje, da store potrebne korake, da ne bo treba morebiti radi enega plemenitaša izgubljati življenje mnogim delavcem, ki smo primo-

rani priti preko Save, da pravočasno pridemo v tovarne. Tudi naši soprebivalci so v isti nevarnosti kot mi. Mlekarice zamude mnogo časa, ker morajo hoditi preko državnega mostu v Črnučah ali privatnega v Medvodah. Mlekarice se ne morejo in tudi ne upajo voziti s to "novoveško" baronovo napravo. Prosimo poslance, da store vse, kar je v tem oziru mogoče storiti. Zato Vam bomo hvaležni in bomo svojo hvaležnost dejansko izkazali pri volitvah. Baron Lazzarini spravlja skupaj odplovljen les in namerava zgraditi s tem lesom, ki je komaj sposoben za kurjavo, zopet svoj stari most. Odločno protestiramo proti takemu mostu in zahtevamo od deželne vlade, da take nevarne poizkuse s človeškimi življenji nikakor ne dovoli. Časih je 300 ljudi naenkrat na mostu in kaka nesreča bi bila, ako bi se most takrat podrl! Preko naše Save – naš deželni most! Če ne na tem mestu, pa poleg baronskih razvalin! – Občani poleg mostu."⁶⁴

Začetek gradnje novega mostu, katerega predračunska vrednost je znašala 164.000 kron, se je zaradi denarnih težav odmikal. Država je bila pripravljena prispevati le slabo tretjino tega zneska: "Ministrstvo javnih del je dovolilo za popravo savskega mostu pri Tacnu podporo v najvišjem znesku 50.400 kron, t. j. 30% na 164.000 proračunjenih stroškov, pod pogojem, da se zagotovi pokritje ostalih stroškov in da se ne bo pobiralo mostnine."⁶⁵

Reakciji župana Tršana, ki je 27. oktobra 1908 "brzjavil dr. Šušteršiču"⁶⁶ ter ga naprosil naj zadevo povoljno uredi,⁶⁷ je sledil še kritični komentar v časopisu: "Most čez Savo pri Tacnu namestu starega Lazzarinijevega mostu, ki ga je povodenj odnesla, je nujno potreben. Že čez eno leto služi tam samo brod, ki pa pri višji vodi ne more voziti. Proračun znaša 164.000 kron, in zato se je obrnil deželni odbor do vlade za podporo 50 odstotkov, kajti ta most služi tako splošnemu prometu, da je upravičen od države vsaj polovični prispevek. Zna na prijaznost finančnega ministra Korytovskega je najbrž tudi tu igrala svojo ulogo, kajti vlada je dovolila le 30 odstotkov državnega prispevka. Vsled tega se je deželni odbor ponovno obrnil do vlade z nujno zahtevo, naj zviša svoj prispevek na 50 odstotkov. Nevolja pri interesentih je res velika, kajti pri takih objektih, ki so zlasti za vojaštvo najmenitnejšega pomena, država ne sme največjega bremena odvaliti na deželo in okrajne cestne odbore, ki s svojimi skromnimi sredstvi že itak ne morejo zmagovati nujnih prometnih zahtev!"⁶⁸

64 — : Najnovejše o mostu pri Tacnu, str. 2-3.

65 — : Državna podpora za savski most pri Tacnu, str. 3.

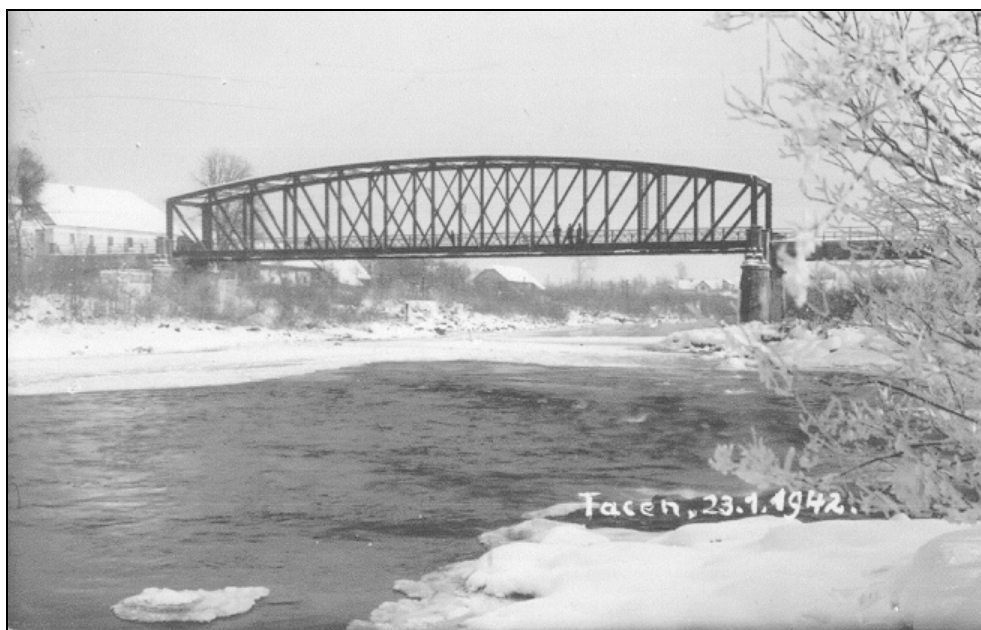
66 Dr. Ivan Šušteršič (1863-1925), predsednik Slovenske ljudske stranke, je bil takrat kranjski deželni in državnozbornski poslanec na Dunaju.

67 — : Most v Tacnu, str. 3.

68 — : Savski most pri Tacnu, str. 3.

62 — : Most pod Šmarno goro odnesla voda, str. 2.

63 — : Tacenski most, str. 6.

Tacenski železni most v hudi zimi 1941/42, ko je reka Sava pod mostom zamrznila. (Šilc, Zgodovina župnije Šmartno pod Šmarno goro, str. 255)

Železni most (1910-1978)

Protesti so obrodili sadove in ob 50 odstotnem sofinanciranju države in deželni podpori je bil nov železni most končno zgrajen. Dela, ki jih je vodil inženir Miroslav Kasal, so bila deležna laskavih pohval: *"Most na Brodu čez Savo pod Šmarno goro je dograjen ter je pri preskušnji z obtežbo 100 kubičnih metrov grušča jako malo občutil. Upognila se ni glavna konstrukcija niti 10 mm. Čast podjetnikom in kras okolici!"*⁶⁹

Kranjski deželni odbor je leta 1913 v poročilu med ostalim zapisal: *"Most čez Savo pri Tacnu na okrajni cesti Št. Vid-Tacen-Vodice se je gradil leta 1909. in 1910. Most obstoja iz glavne odprtine čez strugo Save in 4 stranskih odprtih čez inundacijsko (poplavno, op. p.) ozemlje. Struga Save je premostena z železno konstrukcijo (parabolični nosilec) z razpetjem 58,56 m, inundacijski objekti obstojajo iz železobetona in imajo po 12,5 m svitlobe. Skupna dolžina premostitve znaša 113,80 m, širina mostu in ceste je 5 m. Nosilna konstrukcija je računjena za vrsto voz po 3000 kg teže ali za 1 voz s 6000 kg teže in gnječo ljudi s težo 340 kg na kvadratni meter. Stroški zgradbe so dosedaj narasli na 160.780 K 28 h; ker pa bo po zahtevanju oblasti montirana še naprava za vojaške svrhe, se bo ta vsota zvišala za okroglih 800 K, to je na 161.580 K 28 h. Stroške zgradbe pokrije država s 50%nim prispevkom, to je z vsoto 80.790 K 14 h, dežela s 30%nim prispevkom, to je z vsoto 48.474 K 08 h in*

*cestni odbor za ljubljansko okolico z 20%nim prispevkom, to je z vsoto 32.316 K 06 h. Železne konstrukcije je izvršila tvrdka R. Ph. Waagner na Dunaju, železobetonske pa tvrdka Janesch in Schnell na Dunaju po lastnih načrtih."*⁷⁰

Most je bil predan svojemu namenu 18. avgusta 1910, ob cesarjevi 80-letnici. Otvoritvene slovesnosti so bile v nedeljo 21. avgusta. Moralo je biti kar zabavno: *"Težko pričakovani most na Brodu pod Šmar. goro se bode izročil javnemu prometu dne 18. t. m. povodom 80letnice Njegovega Veličanstva presvit. cesarja Franca Jožefa I. V spomin otvoritve priredi prostovoljno gasilno društvo Vižmarje v nedeljo dne 21. t. m. ob 4. uri popoldne vrtno veselico v gostilni g. Jos. Bitenca na Brodu s sledečim sporedom: Od 3. do 4. ure sprejem došlih gostov, ob 4. uri začetek ljudske veselice, pri kateri sodeluje pevski zbor iz Št. Vida. Na sporedu je še šaljiva pošta, srečolov, godba in druge mikavnosti. Če bo ugodno vreme, splava tudi največji zrakoplov. – Veselica se vrši ob vsakem vremenu. – Vstop prost. V mraku bode novi most krasno električno razsvetljen, kakor tudi veselični prostor. Električno moč in razsvetljava bode dal g. Ignacij Česenj, posestnik na Brodu iz lastne ravnokar dovršene elektrarne tik mostu. Čast možu, ki je iz lastnega nagiba dovršil tako velekoristno napravo. Gasilno društvo pa vabi že danes slavno občinstvo in društva na to vrtno veselico, na kateri bo mnogo izvrstne zabave."*⁷¹

⁷⁰ Poročilo kranjskega deželnega odbora, str. 58-59.

⁷¹ — : Otvoritev nov. mostu na Brodu pod Šmarno goro, str. 3.

⁶⁹ — : Most na Brodu čez Savo, str. 3.

Leta 1927 se je začel železobetonski podstavek na desnem bregu pogrezati. Ker je grozila nevarnost, da se bo most podrli, so most dvignili in podstavek zavarovali pred nadaljnim pogrezanjem.⁷²

Železni most je veljal za tacensko znamenitost 20. stoletja in je, tako kot njegov predhodnik, skoraj 70 let služil svojemu namenu, dokler se ni leta 1978 umaknil sedanjemu betonskemu mostu.

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

- AS 174 – Terezijanski kataster za Kranjsko
- AS 176 – Franciscejski kataster za Kranjsko
- AS 777 – Gospostvo Smlednik
- AS 1063 – Zbirka listin
- AS 1068 – Zbirka načrtov

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

KAL – Kapiteljski arhiv Ljubljana

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv Graz (Štajerski deželni arhiv v Gradcu)

AUR – Splošna vrsta listin

OBJAVLJENI VIRI

FRA II/31 – Zahn, Joseph: *Codex diplomaticus Austro-Frisigensis (Fontes rerum Austriacarum II)*, Bd. 31. Wien 1870.

FRA II/35 – Zahn, Joseph: *Codex diplomaticus Austro-Frisigensis (Fontes rerum Austriacarum II)*, Bd. 35. Wien 1870.

GZS 5 – Kos, Franc, Kos, Milko: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, Knjiga 5*. Ljubljana : Leonova družba, 1928.

GZL I – Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, Listine 1243-1397*. Ljubljana : Mestni arhiv ljubljanski, 1956.

GZL II – Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, II. zvezek, Listine 1299-1450*. Ljubljana : Mestni arhiv ljubljanski, 1957.

GZL IX – Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, IX. zvezek, Listine 1220-1497*. Ljubljana : Mestni arhiv ljubljanski, 1964.

MHDC 6 – Wiessner, Heinz: *Monumenta historica ducatus Carinthiae, Bd. 6, Die Kärntner Geschichtsquellen 1286-1300*. Klagenfurt 1958.

LITERATURA

— : Državna podpora za savski most pri Tacnu. *Slovenec*, 36, 1908, šte. 243, str. 3.

— : Eröffnung der Marienbrücke über den Savestrom bei Tazen unter Großkahlenberg. *Illyrisches Blatt*, 27, 1845, šte. 1, str. 1-2.

— : Most na Brodu čez Savo. *Slovenec*, 38, 1910, šte. 188, str. 3.

— : Móst pod Šmarno Goro. *Kmetijske in rokodelske novice*, 6, 1848, šte. 18, str. 76.

— : Most pod Šmarno goro odnesla voda. *Slovenec*, 35, 1907, šte. 241, str. 2.

— : Najnovejše o mostu pri Tacnu. *Slovenec*, 35, 1907, šte. 246, str. 2-3.

— : Otvoritev nov. mostu na Brodu pod Šmarno goro. *Slovenec*, 38, 1910, šte. 185, str. 3.

— : *Poročilo kranjskega deželnega odbora o deželnih zgradbah in pospeševanju gospodarstva na Kranjskem v dobi 1908-1913*. Ljubljana : samozaložba deželni odbor, 1913.

— : Savski most pri Tacnu. *Slovenec*, 36, 1908, šte. 248, str. 3.

— : Tacenski most. *Slovenec*, 35, 1907, šte. 242, str. 6.

Arko, Jernej: Šmarna gora. *Slovenski cerkveni časopis*, 1, 1848, šte. 10, str. 76-77.

Bizjak, Matjaž: Posest župnije Svibno in urbar ljubljanskega kapitlja iz leta 1499. *Kronika*, 46, 1998, šte. 1/2, str. 1-12.

Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, 1: A-M. Maribor : Obzorja, 1986.

Floriantschitsch de Grienfeld, Joannes Disma: *Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica*, Labaci, 1744.

Gatz, Erwin in Brodkorb, Clemens: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448*. Berlin : Duncker & Humblot, 2001.

Höfler, Janez: Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem, Prazupnija Mengeš. *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 12, 1990, str. 80-119.

Kelemina, Jakob: Kozarje in Vižmarje. Zbornik zimske pomoči (ur. Narte Velikonja). Ljubljana : Zimska pomoč, 1944, str. 392-393.

Koblar, Anton: Stari urbar v ljubljanskem kapiteljskem arhivu. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 9, 1899, str. 141-144.

Kos, Dušan: *Blesk zlate krone : gospodje Svibenjski – kratka zgodovina plemenith nasilnikov*. Ljubljana : ZRC SAZU, 2003.

Kos, Dušan: *Celjska knjiga listin I : listine svobodnih gospodov Žovneških do leta 1341*. Ljubljana : ZRC SAZU, Celje : Muzej novejšje zgodovine, 1996.

Kos, Dušan: *Med gradom in mestom : odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega*

⁷² Novak, Šmarna gora, str. 13.

plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja. Ljubljana : ZRC SAZU, 1994.

Kos, Dušan: *Pismo, pisava, pisar : prispevek k zgodovini kranjskih listin do leta 1300.* Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1994.

Kos, Franc: Doneski za krajevne kronike. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 16, 1920/21, str. 61-78.

Kos, Milko in Žontar, Jože: Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvicah 12. stoletja. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 20, 1939, str. 236-243.

Kos, Milko: O izvoru prebivalcev Ljubljane v srednjem veku. *Zgodovinski časopis*, 10/11, 1956/1957, str. 7-31.

Lesjak, Anton: *Zgodovina dobrovske fare pri Ljubljani.* Ljubljana : Jernej Babnik, 1893.

Levec, Vladimir: Cesta od Šmarjine Gore v Kokro. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 5, 1895, štev. 3, str. 138-143.

Levec, Vladimir: Cesta od Šmarne Gore v Kokro. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 6, 1896, štev. 2, str. 62-68.

Levec, Vladimir: Nemiri v Smledniku. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 5, 1895, štev. 1, str. 47-48.

Levec, Vladimir: Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, 9, 1896.

Novak, Josip: *Šmarna gora.* Ljubljana : Cerkev Matere Božje na Šmarni gori, 1928.

Pirkovič, Ivo: K topografiji freisinške posesti na Dolenjskem. *Kronika*, 9, 1961, str. 174-181.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Dolenjska, Prva knjiga Porečje Krke.* Ljubljana : Viharnik, 2000.

Šilc, Jurij: Urbarji – pomoč pri iskanju najstarejših prednikov. *Drevesa*, 9, 2002, štev. 2, str. 11-21.

Šilc, Jurij: *Zgodovina župnije Šmartno pod Šmarno goro.* Šmartno pod Šmarno goro : Župnijski urad, 2001.

Šilc, Jurij in Medved, Milan: *Tacenski sodarji.* Tacen : Turistično društvo Šmarna gora, 2001.

Valvasor, Johann Weikhard: *Die Ehre des Herzogthums Crain.* Laybach, 1689.

Wambrechtsamer, Ana in Kovačič, Fran: Planina in njeni prvi gospodarji. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 27, 1932, str. 65-80.

Zwitter, Fran: *Starejša kranjska mesta in meščanstvo : inavguralna disertacija.* Ljubljana : Leonova družba, 1929.

Žnidaršič Golec, Lilijana: Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila. *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 22, 2000.

Žontar, Josip: Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 13, 1932, št. 1/4, str. 21-31.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Die Überfahrt über die Sava bei Tacen am Fuße der Šmarna gora

Die Überfahrt über die Sava (Save) bei Tacen (Tazen) am Fuße der Šmarna gora (Großkahlenberg) kann auf eine mehr als 800-jährige Tradition zurückblicken. Die Fähre (*urfar*), die an dieser Stelle bereits am Ende des 12. Jahrhunderts errichtet worden war bzw. sich in Besitz der Herren von Montpreis (Planina pri Sevnici/Lichtenwald) befand, wird zum ersten Mal am 21. Juni 1283 urkundlich erwähnt. Im Jahre 1299 verkaufte sie der damalige Besitzer Otto von Montpreis an Marsa Purger, eine Bürgerin aus Ljubljana (Laibach). Im Jahre 1569 wurde die Fähre Staatseigentum und dem Zollamt in Ljubljana unterstellt, später ging sie in den Besitz der Schlossherren von Flödnig (Smlednik) über. Dem gefährlichen und zeitraubenden Überqueren des Flusses machte Baron Franz Xaver Freiherr von Lazarini 1844 ein Ende, indem letzterer an dieser Stelle die sogenannte Marienbrücke errichten ließ. Bauarbeiten wurden vom Stadtzimmermeister Janez Košir (Johann Koschier) aus Ljubljana geleitet. Durch die neue Brücke wurde die Gebühr für den Flussübertritt nicht abgeschafft – die frühere Wassermaut wurde durch die neue Brückenmaut ersetzt, und bis zum Jahr 1848 weigerten sich die Brückenbenutzer, die entsprechende Gebühr für den Flussübertritt zu bezahlen. Als nach den heftigen Regenfällen in der Nacht vom 17. zum 18. Oktober 1907 die Wassermassen der Sava einen Teil der Brücke abrisen, entschloss sich der Bezirksstrassenausschuss, die abgerissene Brücke zu kaufen und mit Unterstützung von Staat und Land an derselben Stelle eine neue eiserne Brücke zu errichten. Nach beinahe drei Jahre dauernden Bauarbeiten – in dieser Zeit verkehrte wieder eine Fähre über den Fluss – wurde am 18. August 1919, am Geburtstag des Kaisers, die neue eiserne Brücke dem Verkehr übergeben. Die eiserne Konstruktion war das Werk des Unternehmens R. Ph. Waagner aus Wien, die Fundamente aus Eisenbeton wurden vom Unternehmen Janesch und Schnell, abenso aus Wien, hergestellt. Die mächtige Brücke, die Tacener Kuriosität des 20. Jahrhunderts, wich nach knapp 70-jährigem Bestehen einer 1978 errichteten Nachfolgekonstruktion aus Eisenbeton.